

*Ю. Ю. Станкевич*, аспірантка кафедри  
історії економічної думки та економічної історії  
КНЕУ імені Вадима Гетьмана

## **СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ СУЧАСНОГО ДОМОГОСПОДАРСТВА**

Розкрито основні підходи щодо визначення поняття «домогосподарство», запропоновано власне визначення, проаналізовано основні ознаки класифікації та основні види діяльності домогосподарства. Визначено основні проблеми розвитку домогосподарства у сучасних умовах.

**КЛЮЧОВІ СЛОВА:** домашнє господарство, сім'я, суб'єкт, ринкова економічна система.

Домогосподарство є первинним, базовим суб'єктом економічної системи, що представляє інтереси всього населення. Сьогодні домогосподарство відіграє одну з ключових ролей у кругообігу ресурсів, товарів, послуг та доходів. Значення домашнього господарства визначається тим фактом, що інші суб'єкти економічної системи — держава та організації — не можуть повністю розв'язати всі соціально-економічні проблеми суспільства, особливо ті, що пов'язані з розвитком індивіда. Тому не дивно, що в економічно розвинутих країнах сукупність домогосподарств розглядається як важлива частина національної економічної системи. У західній літературі основи домогосподарства досліджує відомий американський економіст, лауреат Нобелівської премії 1992 року Гарі Беккер. Саме він розробив новий розділ економічної теорії, що отримав назву економіки сімейного господарства. Г. Беккер першим застосував мікроекономічний аналіз при дослідженні домогосподарства.

Проте, у вітчизняній економічній літературі дослідженню домогосподарства приділено мало уваги у порівнянні з дослідженням інших суб'єктів економічної системи. Така ситуація виникла у зв'язку з тим, що за радянських часів навіть термін «домогосподарство» не вживався, основні дослідження стосувалися сім'ї, її економічної функції. В українській науці відродження терміну «домогосподарство» відбулося у період переходу вітчизняної статистики на міжнародні стандарти системи національних рахунків у 1993 році. Основні дослідження домогосподарства, специфіки його діяльності на пострадянському просторі проводять вчені Н. Манохіна, В. Же-

ребін, С. Реверчук, О. Ковалюк, І. Калабіхіна та ін. [3—4, 6, 10]. Незважаючи на існуючі дослідження в цій галузі, актуальним залишається з'ясування сутності домогосподарства, визначення основних сфер його діяльності, функцій, характеристик тощо.

Існують складнощі щодо визначення поняття «домогосподарство», тому що за радянських часів воно було еквівалентне поняттю «сім'я». Проте сьогодні, між цими двома поняттями не існує абсолютної відповідності. Термін «сім'я» є значно ширшим, більш багатогранним. Якщо сім'ю розглядати як систему, то домогосподарство буде виступати лише як її підсистема. Тобто сім'я є первинним, а домогосподарство — вторинним. Це приводить до складності аналізу сутності домогосподарства, саме тому у сучасній літературі не має однозначного визначення поняття «домогосподарство».

Існує загальноприйняте визначення «домогосподарство», що було представлено Організацією Об'єднаних Націй, згідно з яким, це група осіб, що займає окреме житло та харчується за спільним столом [7, с. 4]. Проте, таке визначення повністю не розкриває значення домогосподарства в сучасних умовах.

У наказі «Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України» Державного комітету статистики України домашні господарства (домогосподарства) визначено як сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи [8].

В економічній енциклопедії за редакцією С. В. Мочерного, домогосподарство визначається як господарство, що ведеться однією або кількома особами, що мають спільне житло, з метою відтворення робочої сили та розвитку особистості на основі кінцевого споживання продуктів сфери матеріального та нематеріального виробництва [2, с. 359].

За визначенням російської вченої Н. Манохіної, домогосподарство — це економічний простір, економічне середовище проживання сім'ї, індивіда [4, с. 34].

Відомий російський економіст В. Радаєв визначає домогосподарство як сукупність людей, що постійно проживають на спільній площі та мають спільний бюджет [9, с. 331].

У підручнику М. Лукашевича «Соціологія економіки» дається наступне визначення: домогосподарство — це економічна оди-

ниця, що максимізує свій добробут у рамках двох основних обмежень: грошового бюджету й бюджету часу [5, с. 203].

Дещо інше визначення представляє вчена з Росії Н.Калабіхіна, яка розглядає домогосподарство як основну одиницю соціального й біологічного відтворення, що пов'язана з соціально-економічною макроструктурою [4, с. 29].

У підручнику «Економіка» для загальноосвітніх закладів за редакцією С. В. Степаненка, домогосподарство визначається як самостійна одиниця господарювання, що складається з однієї або більшої кількості осіб, об'єднаних спільним бюджетом і місцем проживання, одиниця, яка постачає економіку ресурсами та одержує натомість кошти для придбання необхідних товарів і послуг з метою забезпечення матеріальних потреб [1, с. 47].

Між цими визначеннями є багато спільного, але вони не мають однозначної відповідності. На нашу думку, домогосподарство — це один з головних суб'єктів економічної системи, що представляє собою свідоме об'єднання індивідів на основі спільного бюджету та місця проживання для ведення господарства, метою якого є задоволення власних потреб, потреб ринку, держави, суспільства; таке об'єднання має власну внутрішню структуру, побудоване на принципах взаємодопомоги, взаємодовіри, вирішує проблеми відтворення населення та розвитку індивідів.

Автор вважає, що членами домогосподарства можуть бути не тільки родичі, але й наймані працівники, прислуга, співмешканці. Особливим видом є такі домогосподарства, які побудовані не на родинних зв'язках. Такі господарства складаються з осіб, що постійно або протягом тривалого часу живуть поза домом. Умовно їх можна назвати колективними господарствами. Основними серед таких господарств є: релігійні общини, що мешкають у монастирях, військовослужбовці, ув'язнені, які відбувають великі терміни позбавлення свободи, особи, що проживають у будинках для престарілих, тощо. Тобто, домогосподарство є одним з найголовніших суб'єктів економічної діяльності, від результатів якого залежить добробут не тільки сім'ї, а й країни, суспільства в цілому.

Складним є питання класифікації домашніх господарств. Це пояснюється різноманітністю факторів, які лежать в основі виділення основних класифікаційних груп. Головна умова класифікаційної ознаки — вона повинна розподіляти домогосподарства на якісно відмінні групи. До найважливіших ознак, за якими слід розрізняти домогосподарства можна віднести наступні:

1) територіальне розміщення — домогосподарства, що знаходяться у міській чи сільській місцевості, регіоні країни, що стає

основою зосередження уваги членів домогосподарства на різних видах діяльності;

2) демографічна характеристика — домогосподарства, основою яких є нуклеарні сім'ї, великі багатодітні сім'ї, одна особа чи взагалі несімейне домогосподарство;

3) майнова характеристика — наявність нерухомості (квартира, будинок, дача, земельна ділянка), машини, побутової техніки та інших інструментів, що є необхідними для виконання різного роду робіт у межах власного домогосподарства; фінансові активи (грошові вклади, акції, цінні папери, дорогоцінності, антикваріат);

4) характеристика доходів — рівень середньомісячного доходу усіх членів домашнього господарства та основні джерела його отримання;

5) трудовий потенціал — число працездатних членів домогосподарства, співвідношення між працездатними та непрацездатними членами, рівень освіти, професійна підготовка;

6) соціальний статус домогосподарства.

На основі вищезазначених класифікаційних ознак можна виділити багато видів домашніх господарств. Проте не можна сказати про вичерпність самих ознак, тому що при врахуванні, наприклад, політичних, соціальних, психологічних факторів вони можуть видозмінюватися, доповнюватися, розширюючи предмет дослідження.

Що стосується кола діяльності сучасних домогосподарств, то воно є широким та багатограним. Це пояснюється тим, що члени домогосподарства зосереджують свою діяльність на тому виді, який приносить для них найбільшу користь. Вибір пріоритетного виду діяльності залежить від особливостей домогосподарства. Наприклад, якщо домогосподарство розташовано у сільській місцевості, то основними видами діяльності будуть землеробство, скотарство та інші. Умовно основні види діяльності домогосподарства можна поділити на трудові й нетрудові, кожен з яких складається з кількох підвидів.

### *Трудові види діяльності домогосподарства*

1. Ведення особистого підсобного господарства. Головним чином воно представлене у вигляді сільськогосподарських робіт на власних дачних, садових, присадибних та інших ділянках землі. Особливим видом такого господарства є фермерське. Здебільшого завдяки діяльності фермерських господарств населення забезпечується продуктами харчування. Проте їх кількість залишається незначною, що пов'язано з проблемою формування початкового основного та оборотного капіталу. Згодом особисті

підсобні господарства на селі можуть стати не тільки масовим постачальником товарної продукції, а й створити соціальну базу, на основі якої буде формуватися середній прошарок «міцних» господарств.

2. Індивідуальна трудова діяльність (ІТД). До її найбільш розповсюджених видів відносять: ремонт та пошив одягу, взуття, в'язання, викладацьку діяльність тощо. Серед осіб, які займаються ІТД, переважають службовці та робітники. Значно меншою є частка підприємців та керівників. Особливим підвидом ІТД є індивідуально-сімейне підприємництво. Сьогодні підприємницька діяльність є однією з головних функцій домашнього господарства. Саме вона приносить дохід, який дозволяє не тільки виживати сім'ям у складних умовах, але й дає змогу отримати додаткові доходи для заощаджень. Розвиток сімейного підприємництва відкриває можливості для соціальної боротьби з бідністю та безробіттям.

3. Сімейно-індивідуальна торгівля, що передбачає продаж товарів, які виготовлені в межах індивідуальної трудової діяльності, перепродаж товарів, торгово-посередницьку діяльність та продаж товарів, що були накопичені раніше. Останній вид торгівлі є характерним для домогосподарств, основним завданням яких є виживання.

4. Традиційна домашня праця та самообслуговування. До основних видів домашньої праці відносять: приготування їжі, закупівлю товарів для дому, прибирання житла, прання, прасування, догляд за дітьми та недієздатними членами сім'ї тощо. Такий вид діяльності потребує значних витрат часу. Приблизно одна десята частина усього життя людини проходить за домашньою працею та самообслуговуванням. Людина, що працює протягом цілого дня, приблизно дві години відводить на домашньою працю. Перед економістами завжди стояла проблема вартісного виміру домашньої праці.

#### *Економічні нетрудові види діяльності домогосподарства*

1. Сімейний лізинг — традиційна економічна функція домашніх господарств, що передбачає здачу в оренду житлової площі, дач, земельних ділянок, інструментів, автомобілів. Особливо широкого розповсюдження сімейний лізинг отримав у зв'язку з розвитком малого та середнього бізнесу.

2. Придбання та використання цінних паперів (облігації, акції, векселя) та депозитні вклади.

Частина основних видів діяльності може відбуватися у домашньому просторі, частина — за його межами. Але найголовніше,

що незважаючи на місце здійснення діяльності, вона повинна враховувати потреби домашнього господарства. Необхідно зазначити, що більшість з вищенаведених видів діяльності може бути замінена ринковим аналогом. Проте, незважаючи на розвиток сучасної сфери послуг, більшість трудомістких занять виконуються в межах домогосподарства, хоча більш ефективною є робота фахівців, яких можна знайти на ринку праці.

Домогосподарство є таким суб'єктом економічної системи, який суттєво відчуває на собі розвиток сучасних технологій, інформаційних систем, електронних засобів комунікації (Інтернет, електронна пошта, мобільні телефони тощо). Через що стає відчутною тенденція до розмиття меж між домом та офісом. Дім стає основним робочим місцем.

Особливістю сучасного домогосподарства є те, що воно виступає як активний суб'єкт, який проявляє себе на різних видах ринку. На *ринку праці* як індивід, що шукає роботу з найбільш вигідними умовами, або як покупець, що шукає працівників для власних потреб. На *фінансовому ринку* як покупець, продавець й утримувач цінних паперів. На *ринку ресурсів* як власник, покупець й продавець власних ресурсів. На *споживчому ринку* як покупець, продавець й споживач різних благ. На нашу думку, найбільш цікавим представництвом домогосподарства є його діяльність на ринку праці. Тому що члени домогосподарства постійно присутні на даному ринку. Якщо домогосподарство продає робочу силу, то воно прагне до максимальної вигоди, виходячи з трьох альтернатив: зайнятості, ведення домогосподарства та дозвілля.

Активність домогосподарств проявляється не тільки на ринках, але й у взаємодії з іншими суб'єктами. Так, вони вступають у взаємозв'язки з державою, різного роду організаціями та між собою. Сукупність домогосподарств у їх взаємодії утворюють сектор домогосподарств національної економіки.

Домогосподарство постійно стикається зі значними труднощами. До найголовніших проблем розвитку домашніх господарств, які потребують вирішення, можна віднести наступні:

- \* зменшення кількості великих домогосподарств, що обслуговують великі сім'ї або групи сімей;

- \* збільшення чисельності домогосподарств, у яких основним працівником та годувальником є жінка;

- \* збільшення частки домогосподарств, в основі яких є нуклеарна сім'я або таких, що складаються з однієї людини;

- \* зниження рівня формальної ринкової зайнятості молоді внаслідок безробіття та збільшення терміну навчання;

\* втрата зв'язку домогосподарства не тільки між сусідами, але й між родичами (атомарність домогосподарства).

Таким чином, сектор домашніх господарств посідає значне місце у розвитку економіки. Воно суттєво впливає на демографічну ситуацію будь-якої країни, на формування поведінки людей. Домогосподарство є найбільш стабільною та здатною до адаптації соціально-економічною ланкою суспільства. В межах домашнього господарства сходяться та концентруються усі аспекти людського життя: біологічні, соціальні, психологічні, економічні, політичні.

Тому, сьогодні домогосподарство потребує пильної уваги з боку урядових структур, з метою створення більш сприятливих соціально-економічних умов для його розвитку, а також дослідників, з метою більш детального вивчення цього важливого суб'єкту ринкової економічної системи.

### **Література**

1. Економіка: навч. посібник для загальноосвітніх закладів / ред. С. В. Степаненко. — К.: КНЕУ, 2000. — 292 с.
2. Економічна енциклопедія: у 3-х томах. Т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 864 с.
3. *Жеребин В. М. Романова А. Н.* Экономика домашних хозяйств. — М.: Финансы, 1998. — 231 с.
4. *Калабихина И. Е.* Некоторые аспекты теоретического анализа домохозяйства // Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика. — 1999. — № 5. — С. 28—40.
5. *Лукашевич М. П.* Соціологія економіки: підручник для студентів вищих навч. закладів. — К.: Каравела, 2005. — 283 с.
6. *Манохина Н. В.* Домохозяйство как субъект экономических отношений. — Саратов: СГСЭУ, 2001. — 112 с.
7. Многоязычный демографический словарь: Русское издание. ООН. — Нью-Йорк, 1964. — 113 с.
8. Наказ Державного комітету статистики України від 18.04.05. № 96 «Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України» [http://www.leonorm.com.ua/P/NL\\_DOC/UA/200501/Nak96.htm](http://www.leonorm.com.ua/P/NL_DOC/UA/200501/Nak96.htm)
9. *Радаев В.* Экономическая социология: Курс лекций. — М.: Аспект-Пресс, 2005. — 603 с.
10. Сімейні господарства України: принципи, механізми, перспективи: Навчальний посібник / за ред. докт. екон. наук, проф. С. К. Реверчука. — К.: Атіка, 2002. — 176 с.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2007